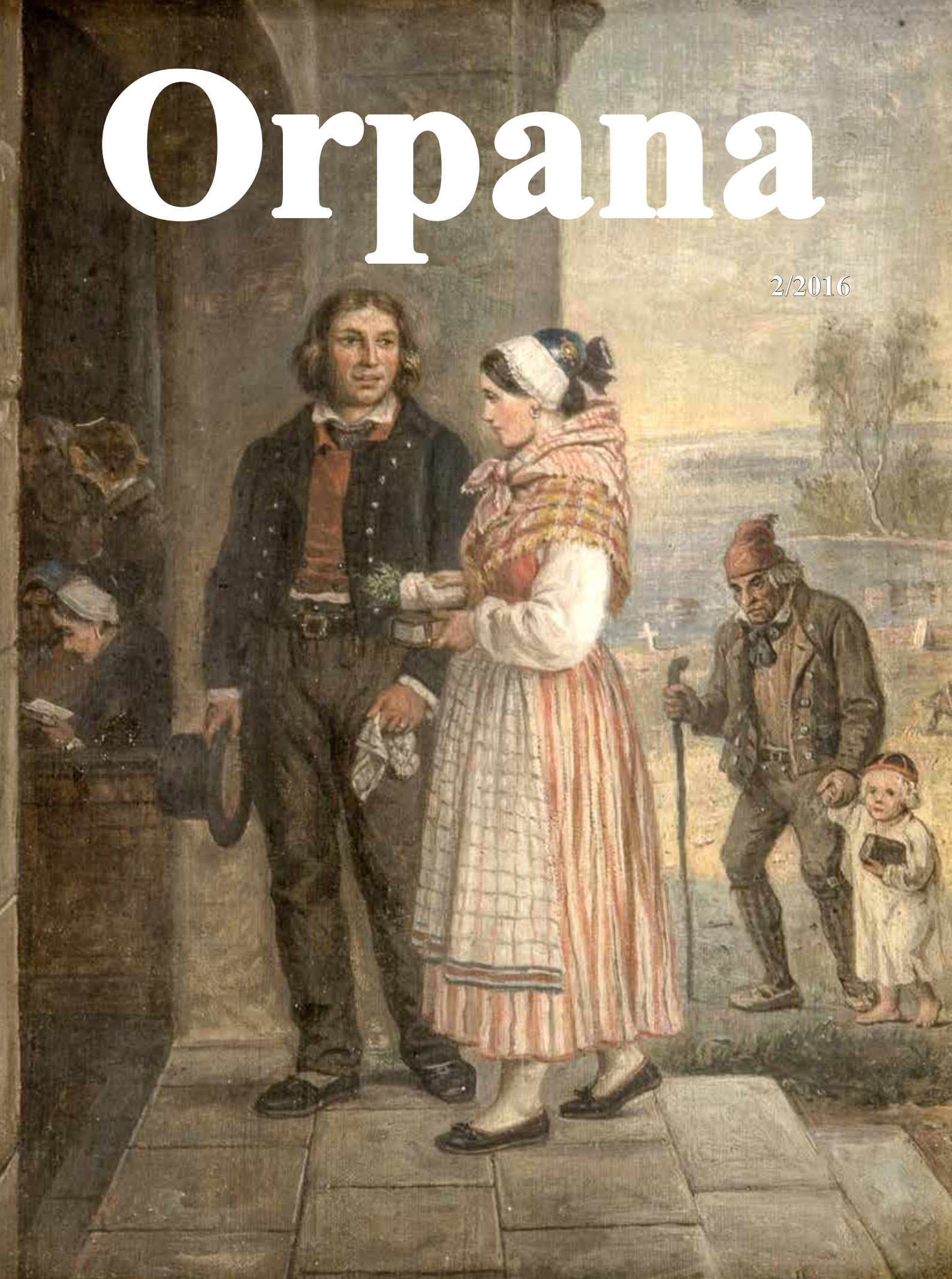

Orpana

2/2016

Tampereen seudun sukututkimusseura

Hallitus (*) ja toimihenkilöt

Puheenjohtaja	Jorma Lappalainen*, p. 040 555 0676, jorma.lappalainen@tamsuku.fi
Varapuheenjohtaja ja ohjelma-asiat	Tiina Miettinen*, tiina.miettinen@tamsuku.fi
Sihteeri	Sara Lundén*, p. 050 561 4920, sara.lunden@tamsuku.fi
Talousvastaava	Liisa Janka*, p. 050 595 1855, liisa.janka@tamsuku.fi
Webmaster ja jäsenasiat	Heikki Nurmi*, p. 044 016 0652, heikki.nurmi@tamsuku.fi
Retket	Jorma Lappalainen*, p. 040 555 0676, jorma.lappalainen@tamsuku.fi
Postitustehtävät	Aila Mäki, p. 040 760 1527, aila.maki@tamsuku.fi
Kirjastonhoitaja	Marja-Leena Kuusi, tavattavissa kirjaston aukioloaikoina
Julkaisujen ja muun materiaalin tilaukset	Aila Mäki, p. 040 760 1527, aila.maki@tamsuku.fi Jorma Lappalainen*, p. 040 555 0676, jorma.lappalainen@tamsuku.fi
Seuran postiosoite	Tampereen seudun sukututkimusseura ry Mustoontie 174, 36120 Suinula
Seuran sähköpostiosoitteet	Hallituksen jäsenten ja toimihenkilöiden sähköpostiosoitteet ovat muotoa etunimi.sukunimi@tamsuku.fi
Seuran www-osoite	www.tamsuku.fi
Seuran tiliyhteys	FI03 1146 3007 2090 98
Orpana	Jäsenlehti
Toimitus	Jorma Lappalainen*, p. 040 555 0676, jorma.lappalainen@tamsuku.fi
Taitto	Markku Uusitalo*, p. 050 310 9970, markku.uusitalo@tamsuku.fi
Painatus	Jyväskylän yliopistopaino, Jyväskylä
Numero	2/2016, julkaisupäivä 1.9.2016, nro 84 vuodesta 1979
ISSN	0359-128X
Kansikuva	Hääpari punaisissa liiveissä, Ekman E.W., akvarelli vuodelta 1867
Ilmestyminen	Kaksi numeroa vuodessa. Tammikuussa 2017 ilmestyyään lehteen tarkoitettu aineisto pitää olla toimituksessa lokakuussa 2016.
Vastuu sisällöstä	Orpanan kirjoittajat vastaavat tekstiensä sisällöstä ja kuvien käyttöluvista.

Puheenjohtaja

”Onko sukujen historia vain miesten historiaa?” kysyi Eila Vihtiälä aiheellisesti yhdessä ensimmäisistä Orpana-lehdistä (Orpana 3/1981). Hän totesi, että ”kun puhutaan talonpojista, isännistä ja taloista, jotka siirtyvät polvesta polveen isältä pojalle, unohdetaan tyystin talojen tyttäret, äidit ja emännät.”

Samaa asiaa on varmaan pohtinut moni muukin sukututkija, kun on esivanhempiaan tutkiessaan törmännyt johonkin mielenkiintoiseen esi-äitiin ja hänen kohtaloihinsa. Monesti näistä esiäideistä avautuu mielenkiintoisia ja yllättäviäkin sukuyhteyksiä. Omassakin suvussani ehkä mielenkiintoisimmat sukututkimuslöydöt ovat liittyneet toiseen isoäitiini ja hänen sukujuuriinsa, jotka ovat monelta osin aivan erilaiset kuin isoisäni sukujuuret.

Kun sukututkimusta jatkaa riittävän pitkälle paljastuu aina uusia kaukaisia sukulaisia. Mutta pitääkö johonkin vetää raja vai riittääkö, että on jonkinlainen geneettinen yhteys vaikka kuinka monen sukupolven päähän? Minusta ei välttämättä tarvitse vetää mitään rajaa, vaikka kaikkiin sukujuuriin ei voi olla samaa suhdetta. Jotkut esivanhemmat vain kiinnostavat enemmän kuin toiset. Heistä on ehkä enemmän tietoja. Jos kokee, että joku esivanhempi edustaa omalle identiteetille tärkeitä aineksia, niin häntä on aivan oikein pitää tärkeänä sukulaisena.

Jorma Lappalainen

Ajankohtaista

Vanha kirjastotalo suljetaan remontin vuoksi vuoden 2016 lopulla. Uusi kokouspaikka tammikuusta 2017 alkaen on Monitoimitalo 13, osoitteessa Satakunnankatu 13. Katso lisätietoja seuran nettisivuilta.

Orpanalle kaivataan toimittajaa tehtävänä hankkia juttuja ja artikkeleita jäsenlehteen. Lisätietoja hallituksen jäseniltä.

Tarjoa sukusi tarinaa Orpanaan. Ota rohkeasti yhteyttä hallituksen jäseniin. Me autamme julkaistavan artikkelin muokkaamisessa.

Tule mukaan seuran toimintaan. Hallitus kaipaa apua suunnittelemaan ja järjestämään kevät- ja syysretkeä. Lisätietoja hallituksen jäseniltä.

Talonpojat Suomen sodassa

Jorma Lappalainen

Mattisenlahden Lappalaiset osallistuivat Suomen sotaan 1808 ja toimivat Liperin talonpoikaisjoukkojen johtajina.

Talonpoikaisjoukot esittivät Pohjois-Karjalassa tärkeää osaa venäläisten hyökkäyksen viivyttämisessä Suomen sodassa kesällä ja syksyllä 1808. Jälkeenpäin esim. sotahistorioitsija Carl Nordensvahn on antanut tunnustusta Karjalan talonpoikien toiminnalle.

Tunnetuimpia talonpoikaisjoukkojen päälliköitä olivat Pielisen pitäjissä vaikuttaneet **Olli Tiainen** ja **Isak Stenius**. Useassa historiakirjassa, joka käsittelee Suomen sodan talonpoikaisjoukkoja, mainitaan myös talollinen **Juho** tai **Juhana Lappalainen** Liperin Mattisenlahdesta.

Myöhemmin Pälkjärven taistelun yhteydessä mainitaan myös Mattisenlahden talollinen **Pentti Lappalainen** Liperin talonpoikien yhtenä johtajana.

Veijo Saloheimo mainitsee yhdessä artikkelissaan, että ”ylioppilas **Zacharias Juvonen-Juvander** oli Suomen sodan aikaan 23-24-vuotias ja kirjoitustaitoisena sopi hyvin Liperin talonpoikaisjoukon päällikön Lappalaisen ”adjutantiksi”.

Juho Lappalaisen roolia on kuvattu monissa Suomen sodan kuvauksissa hieman eri tavoin. Luotetta-

vimpina lähteinä on pidettävä niitä, jotka perustuvat alkuperäislähteisiin, kuten esim. Persson 1988 ja Partanen 2000.

Näin tapahtumat lähtivät liikkeelle heinäkuussa 1808:

18. heinäkuuta 1808

”Tieto Aleksejevin etenemistä saavutti Sandelsin 18.heinäkuuta. Prikaatin päämajassa Toivalassa oleskellut Liperin Mattisenlahdesta kotoisin ollut talollinen Juho Lappalainen sai Sandelsilta avoimen

kirjeen, jossa hän käski talonpoikia asettumaan vastarintaan Joensuun kohdalla ja torjumaan siellä mahdollinen vihollisen eteneminen.”

”Sandelsilla ei ollut antaa talonpojille aseita, joten hän kehoitti talonpoikia aseistautumaan omin kiväärein ja teräasein. Lappalaiselle Sandels antoi mukaan 40 naulaa (17kg) ruutia ja 1000 musketin kuulaa.” (Partanen 2000).

Seuraavana päivänä Sandels määräsi Karjalan rakuunaosaston kornetin **Johan Berndt von Brandenburgin** ja **vääpeli Paul Brunoun** heti matkustamaan Karjalaan.

Heidän tehtävänä oli organisoida talonpoikaisjoukot ja toimia heidän päälliköinä.

Seuraavat taisteluiden ja kahakoiden kuvaukset perustuvat Risto Hirvosen keräämään ja netissä julkaisemaan aineistoon.

22. heinäkuuta 1808

Kenraalimajuri Aleksejevin ratsuväkiosasto saapui 22.7.1808 Joensuun Niinivaaran kylään, mutta hänen etujoukkonsa joutui pysähtymään Pielisjoen rannalle, sillä joen toisella puolella vastassa olivat talollinen Juhana Lappalaisen (Sandelsin sanansaattaja) johtamat liperiläiset talonpojat. Lappalainen oli hävittänyt polttamalla joen yli liikennöivän, vain viisi ihmistä kantavan pienen lautan jo ennen kuin venäläiset saapuivat.

Joelle saavuttuaan Aleksejev kaadatti puita ja teetti niistä pari lautta. Jostakin löytyi kuusi ruuh-ta, joilla ryhmä kasakoita siirrettiin joen yli.

He vangitsivat joensuulaisen talonpojan, Juho Immosen, joka vietiin kuulusteluihin Aleksejevin esikuntaan.

Immosen kertoman mukaan vastarannalla oli noin 40 ase miestä. Aseita ja patruunoita oli saatu Liperin nimismieheltä, Montellilta.

Samainen nimismies oli käskennyt polttaa kaikki sillat ja lautat Kuopioon vievältä tieltä. Kuulusteltu talonpoika harhautti venäläisiä kertomalla muka tulossa olevista 1500:sta sotilaasta.

Hiekan taistelun muistomerkki Pälkäjärven Jääkärikomppanian muistolle.

Liperiläisten päällikkö talollinen Pentti Lappalainen kaatui taistelussa.

Oliko harhautus tietoista vai uskoi-ko Immonen itsekä liikkeellä olleeseen huhuun, sitä eivät historian lähteet kerro.

24. heinäkuuta 1808

Joensuussa muutamat talonpojat ammuskelivat joen yli kohti venäläisten etuvartiota. Kerrotaan, että venäläiset olisivat vastarannalla nähneet pari sotilaspukuista miestä.

Tietojen mukaan paikalla ei ole voinut olla muita sotilashenkilöitä kuin korkeintaan neuvonantaja, kornetti von Brandenburg, mutta hän oli antanut talonpojille neuvon (Sandelsin ohjeen mukaan) pukea hattuihinsa nauhan ja tuohisen ”kokardin”, sekä veistättänyt ja maalauttanut heidän metsästysaseisiinsa puiset pistimet, niin että he kaukaa katsoen näyttivät säännölliseltä sotaväeltä.

Rakennuttamallaan kahdella lautalla kenraalimajuri Aleksejev määräsi pienen ratsuväkiosaston myöhään illalla yli Pielisjoen, tehtäväänsä tiedustella Kuopion tien maastoa. Edettyään pari kilometriä, osasto törmäsi suomalaisvartioon ja syntyi laukaustenvaihtoa.

Rakuunat syöksyivät päälle, jolloin talonpojat hajaantuivat metsään Siilaisenpuron länsipuolelle. Rakuunaosasto kääntyi takaisin Siilaisenpuron poltetun sillan luona ja palasi lähtöpaikkaansa kohtamatta vastarintaa.

25. heinäkuuta 1808

Joensuussa Pielisjoen länsirannalle palanneet talonpojat ammuskelivat taas illalla vastarannan venäläisten etuvartion suuntaan. Yksi kasakka haavoittui.

Tässä vaiheessa venäläiset kertoivat nähneensä jo useita sotilaspukuisia miehiä vastarannalla. Todellisuudessa he olivat sotilaiden asuihin naamioituneita Lappalaisen johtamia talonpoikia.

28. heinäkuuta 1808

Sandelsin 5. Prikaatista irrotettu majuri C.W.Malmin johtama jääkärikomppania saapui Joensuuhun. Sandelsin käskyn mukaan paikalliset talonpojat alistettiin Malmin komentoon.

Joensuussa asemiaan pitäneiden Juhana Lappalaisen johtamien ta-

lonpoikien lukumäärä oli kasvanut jo huomattavasti viikon sisällä ja he olivat tähän saakka pystyneet estämään venäläisten ylitulon Joensuun kohdalla 24-25.7.1808 yöllä tapahtunutta tiedusteluosaston ylimenoa lukuunottamatta.

10. elokuuta 1808

Majuri Malm antoi hyökkäyskäskyn Pälkjärvelle osastolleen 8.8.1808. Osasto Malm lähti seuraavana päivänä Tohmajärveltä kohti Pälkjärveä. Osaston yhteinen vahvuus oli 650 miestä. Joukossa oli myös Suomen Tykistörykmentin Savoon komennettu jaos, jota johti luutnantti Svibelius.

Kaksi pientä osastoa erkani pääjoukosta kiertämään venäläisten taakse: Väapeli Brunou ja 100 talonpoikaa eteni Pälkjärven länsipuolitse Matkaselän kautta Sortavalan tielle, johon saapuivat kohteeseen 10.8.1808 aamulla.

Kornetti von Brandenburg, 25 Savon jääkäriä, 25 Oulun Pataljoonan miestä ja 100 talonpoikaa eteni Pälksaaren ja Läävien kylän kautta ja Ristiselän korpien kautta Juvosenkalliolle, joka on 6 km Pälkjärveltä etelään.

Karl Wilhelm Malm,
s. 1772 Kuopio ja k. 1826 Joroinen.

Suomen sotaan osallistunut everstiluutnantti, joka johti vuoden 1808 aikana menestyksekkäitä partioretkiä Pohjois-Savossa ja Pohjois-Karjalassa käyttäen apunaan vapaaehtoisia talonpoikaisjoukkoja. Lähde: SKS, Veli-Matti Syrjö

Kuva Wikipedia

Majuri Malm ja pääjoukko, 70 Savon jääkäriä, 90 OulP:n miestä ja 200 talonpoikaa, kohtasi 10.8.1808 klo 02.00 vihollisen etuvartion Noittaanjoella.

Kenraalimajuri Aleksejevin joukkojen yhteisvahvuus juuri saapuneine vahvistuksineen oli Pälkjärven seutuvilla noin 1300 miestä. Hänellä ei ollut tykistöä, mutta hänelle oli tulossa lisävahvistuksia 4 eskadroonaa ratsuväkeä ja 4 tykkiä, vaikkakaan tähän koitokseen ne eivät ehtineet.

Venäläiset tekivät tiukkaa vastarintaa koko seitsemäntuntisen taistelun ajan. Lopulta Aleksejev antoi periksi ja vetäytyi Sortavalaan.

Suomalaisten tappiot tässä taistelussa: Kaatui 1 upseeri (vänrikki Löthman), 1 aliupseeri, 10 sotilasta ja 9 talonpoikaa (joukossa liperiläisten talonpoikien päällikkö Pentti Lappalainen). Haavoittui 2 upseeria, 18 sotilasta ja 16 talonpoikaa.

Venäläisten tappioiden mainitaan vähintään 200 miestä ja 31 vankia.

Majuri Malm eteni 12.8.1808 voittoa juhlistaakseen Venäjän puolelle Pirttipohjaan, josta kuitenkin vetäytyi muutaman päivän päästä. Malm korotettiin everstilutnantiksi. Hän tietävästi päästi Pälkjärven jälkeen talonpojat sadonkorjuutöihinsä. Venäläisten tappion vuoksi Aleksejev joutui luovuttamaan Karjalan joukkojen komennon kenraalimajuri, ruhtinas Dolgorukille.

Talonpojat kahakoivat venäläisten kanssa vielä pitkin syksyä maraskuun loppupuolelle asti, jolloin Tiainen kotiutti talonpoikansa ja vapautti vankinsa Lieksassa.

Keitä olivat Liperin Mattisenlahden Juho ja Pentti Lappalainen?

Liperin Mattisenlahdessa asui Suomen sodan aikana parissakin talossa Juho Lappalaisia. Osa heistä oli liian nuoria.

Todennäköisesti Juho oli Johan Lappalainen, joka oli syntynyt 1782 Liperin Mattisenlahti 2:ssa.

Hän meni naimisiin 1810 Kaisa Lisa Siljanderin kanssa ja muutti vävyksi Liperin Hurnilanrantaan. Hänen isänsä oli Bengt Lappalainen, joka oli syntynyt 1736.

Juho kuoli 1.11.1853. Juho toimi myös lautamiehenä.

Pentti Lappalainen oli Bengt Lappalainen, joka oli syntynyt 1769 ja kuoli 10.8.1808 Pälkjärven taistelussa.

Hänen isänsä oli Pauli (Påhl) Lappalainen, joka oli syntynyt 1734.

Pentti oli kuollessaan talollisena Mattisenlahti 2:ssa. Juho ja Pentti olivat sukulaisia. Juho oli Pentin serkun poika.

Lähteet

- Brantberg Robert: Sandels. Sotamarsalkka ja suurmies. Johan August Sandelsin elämäkerta. Readme.fi. 2015. s.123.
- Hirvonen Risto (2015): Suomen sota 1808-09. <http://www.elisanet.fi/apila/SP/> [haettu 6.3.2016]
- Kilpeläinen A.S.: Etuvartio II. Maanpuolustuksen kehityksestä ja vaiheista Pohjois-Karjalassa Ruotsin vallan aikana. WSOY, Porvoo 1926.

• Lappalainen J.T., Wolke L.E., Pylkkänen A.: Suomen sodan historia 1808-1809. SKS ja Karttakeskus. Helsinki 12008. ss. 225 - 232.

• Partanen Jukka: Majuri Malmin sotaretki Pohjois-Karjalaan 1808. Teoksessa: Yhteinen kutsu: kirjoituksia maanpuolustuksen vaiheista Pohjois-Karjalassa. Pohjois-Karjalan historiallisen yhdistyksen vuosikirja 8. Joensuu 2000. ss. 51 - 66.

• Persson Anders: Suomen sodan unohdetut sankarit. Otava 1988. s. 266

• Saloheimo Veijo: Pohjois-Karjalan historia 3. 1722-1809. Joensuu 1980. ss. 508 - 513.

• Saloheimo Veijo: Zacharias Juvander talonpoikaispäällikkö ja sotainvalidi vuodelta 1808. http://www.pkreservi.fi/lehti/Lehti1_08/historiaa.htm [haettu 6.3.2016]

• Tuomi Maija-Liisa: Suur-Liperin historia. Joensuu 1984. ss. 465 - 471.

**Jorma Lappalainen
on tamperelainen
sukututkija ja Tam-
pereen seudun
sukututkimusseuran
puheenjohtaja**

Perukirjat

Sukututkijan kurkistus esivanhempien vaatekaappiin

Jens Nilsson

Perukirjat ovat sukututkijalle ainutlaatuinen lähdeaineisto. Käräjäpöytäkirjojen ohella ne tarjoavat suoran välähdyksen esivanhempiemme elämästä ja arjesta. Perukirjan – tai kuten ennen sanottiin *kalunkirjan* – kautta tutustumme esivanhempiemme elämänpiiriin sananmukaisesti ikään kuin kyökin kautta: perukirja listaa meille menneiden vuosisatojen ihmisten koko ai-neellisen elämän kaikessa koruttomuudessaan tai joskus harvemmin myös kaikessa loistossaan.

Perukirjojen varhainen historia

Perukirja laadittiin alun alkaen niissä tapauksissa, joissa ylipäätän-sä oli jakajia ja jotain mielekäästä jaettavaa. Varhaisin suomalainen säilynyt perukirja (ja harvinaislaa-tuinen yksittäistapaus) on vuodelta 1530 ja laadittu rälssirouva Mar-gareta Slatten kuolinpesästä. Olen kuullut viitattavan myös 1400-lu-vun perukirjoihin, mutta nämä ovat ymmärtääkseni yleisemmin perinnönjakoon liittyviä doku-mentteja, rälssimaan jakokirjoja, kuin varsinaisia perukirjoja.

Laajempia perukirjasarjoja maas-tamme tunnetaan vasta 1600-luvun puolimaista alkaen ja nimenomaan kaupungeista: suurvaltakaudella vaurastuneen kauppaporvariston monimutkaiset omistus- ja velka-

suhteet näyttävät vaatineen uuden-laista yksityiskohtaista dokumen-taatiota.

Perukirjoja 1600-luvulta tunnetaan Oulusta, Tornioista, Helsingistä ja Kokkolasta. Ne on kaikki julkaistu painettuina Suomen Sukututkimus-seuran toimesta. Maaseutupitäjien osalta 1600-luvun perukirjat ovat harvinaisia: olen itse törmännyt ainoastaan Mikkelin maaseurakun-nan arkistossa nippuun perukirjoja, joista vanhin oli vuodelta 1698.

Vaikka käräjillä käsitellään tavan takaa perinnönjakoa ja testament-tiasioita, en ole törmännyt 1600-lu-vulla tapaukseen, jossa viitattaisiin varsinaiseen perukirjaan. Kirjal-lista pesänselvitystä ei myöskään mainita Maunu Eerikinpojan maanlaissa, mikä olisikin jokseen-

kin outoa käräjämiesten suullisessa kulttuurissa.

Vuosi 1698 muodostaa käänteen: Tuolloin annettu uusi köyhäin-hoitoasetus velvoitti perikunnan suorittamaan kuolinpesän arvosta yhden kahdeksasosan seurakunnan köyhäinkassaan.

Näin lausuttiin meikäläisen perintöverotuksen syntysanat ja sitä silmälläpitäen pakotettiin kruunun hyvät alamaiset teke-mään yksityiskohtaisesti selkoa kuolinpesiensä laskennallisesta arvosta. Tämä proseduuri näyttää tosin hoituneen vallan hyvin myös suullisesti, mikäli jaettavaa sotien ja nälkävuosien köyhdyttämässä maassa ylipäätänsä oli, ja mikäli olisi ollutkin, ei kirjoitustaitoi-sen kruununmiehen löytäminen

maaseudulla ollut lainkaan niin helppoa kuin viittä vuosikymmentä myöhemmin.

Pakollinen pesänjako

Velvoite perunkirjoituksessa kodi-
fioidaan vasta vuoden 1734 laissa.
Tällöin säädetään Perintökaaren
IX luvussa, että perunkirjoitus
tulee toimittaa kolmen kuukau-
den sisällä kuolemantapauksesta.
Maaseutuväestön tapauksessa pesä
tuli arvioida lautamiesten johdolla
ja laadittua siitä määrämuotoinen
asiakirja eli perukirja, joka tuli
toimittaa seuraaville käräjille toi-
sen kappaleen jäädessä tositteeksi
perikunnalle.

Niinpä perukirjat ovat periaatteessa
säilyneet alioikeuksien arkistoissa
eli maaseudulla tuomiokuntien ja
kaupungeissa raastuvanoikeuksi-
en arkistoissa. 1700-luvun osalta
perukirja-aineistoa on säilynyt

alioikeuksien arkistoissa varsin
vaihtelevasti: lainsäädännöstä huo-
limatta perukirjaa ei välttämättä
laadittu, jos ei ollut mitään jaet-
tavaa. Toisinaan on perukirjasar-
jojen yhteyteen jätetty aivan kuin
anteeksipyytään lappunen, jossa
todetaan, että perunkirjoitusta ei
ole voitu toimittaa, koska vainajal-
la ei ollut lainkaan omaisuutta.

Tuskinpa virkamiehet aikojen
saatossa ennen modernin arkisto-
laitoksen syntyä ovat myöskään
kovin tunnontarkasti vaalineet tuo-
mioistuimelle jätettyjä perukirjoja.
Tuomiokuntien arkistojen perukir-
jamäärissä on huomattavia eroja,
enkä ainakaan itse ole kyennyt ha-
vaitsemaan mitään säännönmukai-
suutta siinä, miksi yksi perukirja
on talletettu mutta toinen ei. Ehkä
säännönmukaisuutta ei varsinais-
esti olekaan, ja moni sattuma on
vaikuttanut nyt käytettävissämme
olevan aineistokokonaisuuden

muotoutumiseen. Tuomiokuntien
perukirjaniteitä on digitoituna
ainakin Suomen sukuhistoriallisen
yhdistyksen sivustolla.

Alioikeuksien arkistojen lisäksi pe-
rukirjoja löytyy myös seurakuntien
arkistoista. Tällöin kyse on käy-
tännössä aina tapauksesta, jolloin
leski on päättänyt astua uudestaan
avioon. Ennen kuin uusi avioliitto
voitiin solmia, oli edellisen puoli-
son perukirja toimitettava tulevan
vihkiseurakunnan pappilaan. Näin
voitiin turvata ensimmäisestä avio-
liitosta syntyneiden lasten oikeudet
lailliseen perintöosaansa.

Apua perussukututkimukseen

Puhtaasti sukututkimuksellisesti
perukirja on arvokas lähde var-
sinkin tapauksessa, että varsinais-
essa väestörekisteriarkistossa on
puutteita. Itse olen löytänyt usealle
esivanhemmille kuolinajan juuri

Vuoden 1734 laissa annettiin ensi kertaa määräykset perunkirjoituksesta.

”Cosca jocu cuole, niijn pitä miehen eli waimon, joka jälken elä, ehkä mitkä wälipuhet tehdyt olis, wilpittömästi ilmoittaman ja tynni ylöskirjoitettaa anda-
man caiken omaisuden, sekä irtaimen että kijndiän, sencaldaisena, cuin se
cuoleman hetkellä oli ja jne.” Kuva ja kuvan teksti vuoden 1734 laista.

perukirjan perusteella. Eräässä tapauksessa jäljitin sotamiestä, joka tuntuu vain katoavan asiakirjoista, eikä pääkatselmusluettelokaan jostain syystä osannut kertoa hänen viime vaiheistaan. Sattumalta sain kuitenkin silmiini perukirjan leskensä solmiessa uutta avioliittoa. Tällöin kävi ilmi miehen kuolleen tapaturmaisesti linnoitustöissä Helsingissä kymmentä vuotta aikaisemmin.

Toinen hyödyllinen seikka on, että perukirjassa luetellaan vainajan elossa ollut perikunta eli käytännössä lapset ja usein annetaan vieläpä lasten ikä; avioituneiden tytärtien edunvalvojina toimivat näiden aviomiehet, joiden nimet on merkitty perukirjaan. Perukirja antaa siis laajan katsauksen vainajan perheoloista ja pesän osakkaista aivan samoin kuin nykyisin perunkirjoitukseen liitettävä virkatodistus.

Kolmas huomionarvoinen yksityiskohta on, että alaikäisille lapsille tuli nimetä edunvalvoja eli holhooja. Koska tämä yleensä oli vainajan

veli tai muu läheinen miespuolinen sukulainen, voi tieto holhoojasta auttaa ratkaisevasti vainajan syntyperän selvittämisessä. Pikantina yksityiskohtana voidaan vielä mainita, että lesken samoin kuin lautamiesten ja muiden asianosaisen tuli vahvistaa perukirja puumerkillään.

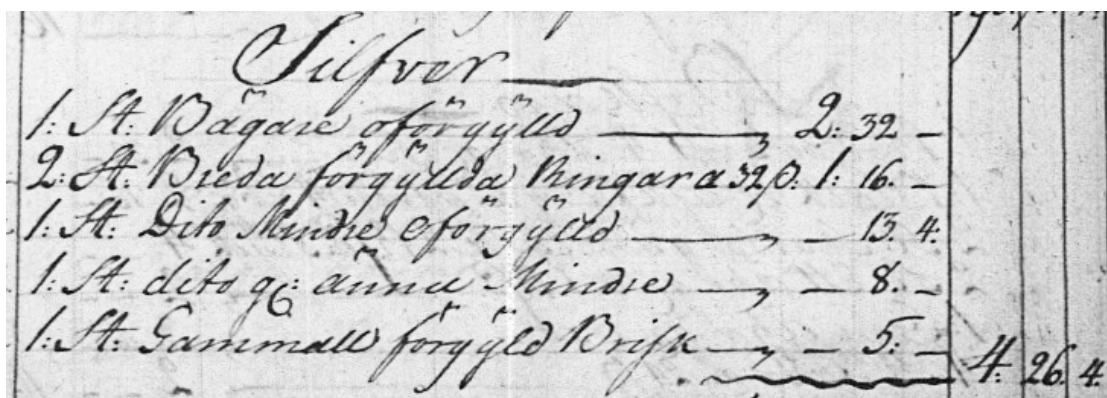
Koskien perukirjojen löydettävyyttä on syytä mainita kahdesta erikoistapauksesta: koska aatelisäätyä koskevat asiat oli johdonmukaisesti alistettu yksinomaan vertaistensa, toisten aatelismiesten, tutkintaan, myös perukirjat tuli jättää alioikeuksien asemesta suoraan hovioikeuteen (Suomen tapauksessa v:sta 1623 Turun hovioikeus, v:sta 1776 myös Vaasan hovioikeus ja viimein 1839 Viipurin hovioikeus, jonka arkistossa tosin yksi pk 1753). Pahaksi onneksi Turun hovioikeuden arkisto paloi pahoin Turun palossa 1827, eikä varhaisempaa aatelin perukirja-aineistoa ole siten säästynyt.

Papiston osalta mainittakoon, että papin lesken anottua Kuninkaal-

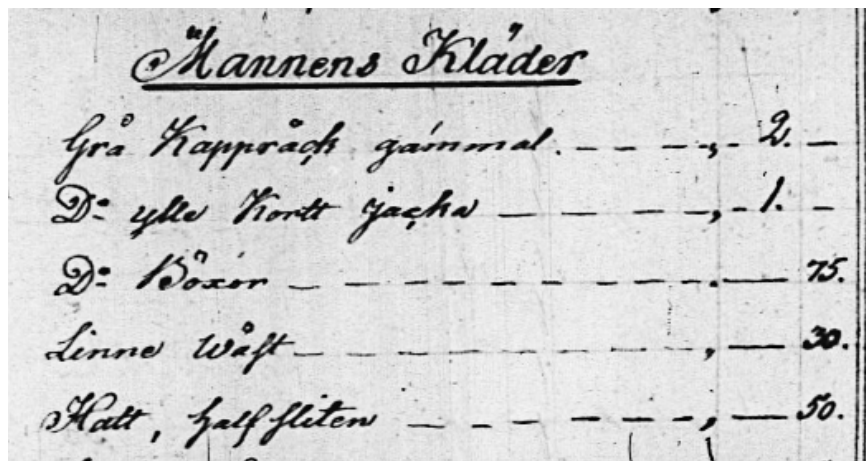
liselta Majesteetilta armovuotta eli oikeutta vuoden verran nauttia edesmenneen miehensä palkkaa ja etuja, tuli hakemukseen liittää asianomaisen pappismiehen perukirja. Niinpä Tukholman Valtionarkistossa on tutkijoiden käytettävissä kohtalainen valikoima suomalaisen papiston perukirjoja osana sarjaa *Skrivelser till KM*.

Yksittäisiä perukirjoja voi lisäksi tupsahtaa esiin sattumalta mitä moninaisimmista paikoista. Mainittakoon lisäksi, että Jalmari Finne on koonnut kortiston yläsatakuntalaisista perukirjoista ja lehtori Heikki Vuorimies on julkaissut viisiosaisen lähdesarjan keskisuomalaisista perukirjoista. Suomen Sukututkimusseura on lisäksi julkaissut Pietarsaaren ja Porvoon kaupunkien perukirjat.

Vaikka kronologisesti eteneviin perukirjaniteisiin harvemmin on hakemistoja, perukirjan varhain vakiintunut rakenne tekee perukirjojen etsimisestä suhteellisen helppoa: perukirjat alkavat käytännössä aina perunkirjoituksen ajankohdal-

Lampuotin vaimon perukirjassa vuodelta 1780 Hämeessä on poikkeuksellisesti hopeaesineitä: yksi kultaamaton pikari, kaksi leveää kullattua sormusta, yksi pienempi ja toinen vielä pienempi kultaamaton hopeasormus sekä vanha kullattu hopealautanen.

Torpparin vaimon irtaimen omaisuuden perukirjassa vuodelta 1835 Luopioisissa todetaan, että rahaa, kulta-, hopea-, kupari-, tina- ja messinkiesineitä ei ole. Muun irtaimen erittely: Järn Saker, Trä Saker, Mannens Kläder, Hustruns Kläder, Säng Kläder, Åk och Kör Redskap ja Hästar och Kreatur.

la, minkä jälkeen kerrotaan tutkintaan osallistuneiden lautamiesten nimet, vainajan kotipaikka, nimi ja kuolintieto, sekä lopuksi lesken ja lasten nimet. Tätä seuraa varsinaisen pesänselvitys kohta kohdalta.

Perukirja kertoo eletystä elämästä

Pesän omaisuus on ryhmitelty aiheittain alkaen kiinteästä omaisuudesta kuten maatilasta rakennuksista, tilan osasta tai sitten siihen rinnastettavasta omaisuudesta kuten torppankontrahdistista. Tämän jälkeen listataan vainajan irtain omaisuus: käteinen raha ja jalometallit (kuten sormukset, pikarit, lusikat ja vastaavat, mikäli niitä on pesässä ollut), kupariesineet, rautakapineet (padat, kattilat, aurat, viikatteet, sirpit ja muut työkalut), puukalut ja taloustavarat (kuten arkut, lippaat, rukit, kipot ja kulhot ja vastaavat), kalastuskapineet (venet, verkot, rysät), karjaeläimet,

sekä lopuksi nurkista löytyneet viljatynnyrit.

Nautakarjasta sanottakoon vielä erikoisena yksityiskohtana, että usein talon lehmät lueteltiin nimi nimeltä. Perukirjan riveiltä kohtaamme tuttuja Mansikkeja ja Mustikkeja sekä valikoiman hyvinkin kalevalaisilta vaikuttavia nimiä, jotka lienevät eläneet omaa elämänsä navetan puolella.

Haluan nostaa esiin kaksi erityisryhmää perukirjassa luetelluista tavaroista: Ensinnäkin kirjat. Kirjojen omistus vielä 1700-luvulla oli pääasiassa varsin vaatimatonta; etenkin mitä idemmäksi kartalla liikutaan, sitä viitteellisemmäksi kirjanomistus lähtökohtaisesti käy. Suurimmassa osassa perukirjoja kirjoja ei löydy ollenkaan. Se voi johtua siitä, että kirjoja ei yksinkertaisesti tuvassa ollut, tai sitten virsikirjanretale katsottiin vähäarvoiseksi perheen yhtei-

somaisuudeksi, jolla ei jaksettu pesänselvittäjiä vaivata. Niissäkin perukirjoissa, joissa kirjoja luetellaan, esiintyy tavallisesti vain virsikirjoja. Joskus löytyy myös katekismuksia ja vauraissa talonpoikaistaloissa saattoi olla jopa Raamattu ja erilaisia hartauskirjoja.

Mikäli kirjoja on yksilöity perukirjassa, kertoo tämä osaltaan esivanhempien maailman henkisestä ilmapiiristä. Esimerkiksi tietyt suositut saksalais- ja englantilaisperäiset hartauskirjat voivat kertoa osaltaan uudenlaisesta, henkilökohtaista kokemusta painottaneesta uskonnollisesta ajattelusta, joka alkoi levitä Pohjolaan 1700-luvulla ja oli osaltaan pohjustamassa kansanomaisten herätysliikkeiden muotoutumista seuraavalla vuosisadalla. Samalla tiedot omistetuista kirjoista kertovat laajemmin modernin lukutaidon ja lukuhalun historiasta maassamme. Kulttuu-

riissa, joka on pitkälti suullinen, yksikin sisälukutaitoinen voi toimia merkittävänä uusien ajatuksien välittäjänä yhteisössään.

Esivanhempien pukeutuminen

Mutta sitten toiseen pääaiheeseen eli perukirjojen tietoihin vaatekappaleista, tavallisesti perukirjassa otsikoituna den aflednes gångkläder. Supermarket-ajan ihminen ei tule välttämättä ajatelleeksi, että entisaikoina ja oikeastaan pitkälle omaan aikaamme asti, vaatteet olivat keskimäärin huomattavan kallis tuote: niiden käyttöikä oli pitkä, niitä korjailtiin kerta toisensa jälkeen. Perukirjoissa vähäisiltäkin vaikuttavat vaatekappaleet, kuten sukat ja myssyt, listattiin tunnontarkasti ja jaettiin perillisten kesken. Mahdollisuus uusien vaatekappaleiden tuottamiseen ei ollut itsestään selvyyttä, ja palkollisväen palkkaehdoissa mainitut paidat, sukat ja kengät kertovat karuista arkisista perustarpeista.

Garderobin sisältöön vaikutti moni tekijä: rahvaannaisten vaatearkusta on turha etsiä aikakauden muodikkaita ranskankielisiä vaatekappaleita, joita tavataan säätyläisten perukirjoissa. Toisaalta myös maantieteellinen sijainti merkitsi: keskeisien kauppakaupunkien ympärysseutujen vauraammilla talonpojilla oli luonnollisesti pääsy monipuolisemmille kangas- ja muotimarkkinoille kuin periferisillä säätyveljillään. Suurin osa talonpoikaisväestöstä sai luvan tyytyä kotikutoisiin kangaslaituihin ja isiltä – tai paremminkin äideiltä – perittyihin kuoseihin ja värimaailmaan.

Silmää yksityiskohdille saattoi silti olla, ja mahdolliset parempilaituiset vuorikankaat ja muu pieni ylellisyys pantiin kyllä merkille omaisuutta jaettaessa ja vaatekappaleita arvioitaessa. Koreilua rajoitti taloudellisten resurssien ohella myös lainsäädäntö: ylellisyysasetus piti pitsit poissa yhteisen rahvaan vaatearkuista ja silkkienkin tuli olla vanhoja, mitä

ne perukirjojen valossa yleensä olivatkin.

Teen seuraavaksi joitakin huomioita vaimoväen perukirjoissa esiintyvistä vaatekappaleista, tiedostaen, etten ole missään määrin pukuhistorian, varsinkaan rouvainpukeutumisen, asiantuntija. Aineistona olen käyttänyt itseäni kiinnostavan keskisavolaisen Leppävirran kirkonarkiston perukirjasarjaa vuodesta 1756 vuoteen 1765. Tilanne kuvaa siis suppeaa ajallista ja paikallista tilannetta: mikäli vertailumateriaaliksi olisi otettu vaikkapa länsisuomalaisen rannikkokaupungin Rauman perukirjat, kuva olisi voinut näyttää toisenlaiselta. Arvelen kuitenkin Leppävirran edustavan varsin hyvin maaseudun (ja valtakunnan periferian) tilannetta.

Otos käsittää kaikkiaan 46 naispuolisen vainajan perukirjaa, jossa vaatteita on yksilöitynä, sekä jokusen perukirjan, joissa mainitaan, että vaatteet on loppuun kuluneina jätetty perukirjan ulkopuolelle.

Naisen röijy ja hame
Keski-Suomen museo

<u>Glas och Porseliner:</u>		
2 dusin glata taurighar	4	-
2 8 ^e djupa 8 ^e	4	-
3 8 ^e djupa the gat med hoppel	9	-
6 st gat a 20p	1	20
6 st karatter	1	20
1 dusin dricksglas	1	-

Porvoossa asuvan varakkaan lesken irtaimen omaisuuden perukirjassa vuodelta 1866 on esim. lasi- ja porsliiniastioita arki- ja juhlaikäyttöön.

Alusasut jätettiin häveliäästi arvottomamatta: ne seurasivat vainajaa tämän viimeisellä matkalla kuten köyhemmällä väellä suurin osa muutakin vaateomaisuutta. Vaatekappaleiden identifiointi yleisellä tasolla on yleensä varsin mutkaton: perukirjojen terminologia on sangen vakiintunutta ja maaseudun vaatevalikoimat sopivan yksipuolisia.

Vaatekappale par excellence oli pitkä hame: aineistoni miltei jokaisesta kuolinpesästä löytyi vähintään yksi hame. Laskelmieni mukaan hameiden yhteismäärä 46 perukirjassa on tasan 80. Useimmissa tapauksissa hame on valmistettu arkisesta sarkakan-kaasta, mutta joissakin tapauksissa yksilöidään kyseessä olevan sen juhlavampi versio, jonka väreinä tavataan kansan juhla-asuille tyyppilliset punainen ja musta, mutta myös sininen ja jopa yksi keltai-

nen. Kokovärejä tavallisempia olivat kuitenkin erilaiset raitakuosit, joita mainitaan 10 hameen tapauksessa. Hameen lisäksi perukirjoista löytyy 22 mainintaa esiliinoista, jotka olivat yleensä palttinaa.

Toinen tyypillinen vaatekappale oli naisen röijy eli kansaomainen nuttupuku, joita perukirjaotannassa on listattu 34 kpl eli niitä esiintyi useimmissa kuolinpesissä, useissa kaksin kappalein. Osa oli selvästi pyhänuttuja, väriltään mustia, eräs jopa satiinista, mutta tavallisesti ne oli ommeltu arkisemmista materiaaleista, sarkakankaasta ja halvem- masta puolivillaisesta sekoitekankaasta.

Röijyn varsin avonaista leikkausta kompensoitiin erilaisilla huiveilla, joita aineistossani on 56 kappaletta. Lähes kaikki niistä on yksinkertaista palttinaa, mutta joukossa tavataan yksittäisiä silkkihuiveja-

kin. Erityisesti päähineet tarjosivat talonpoikaisnaiselle suurimman mahdollisuuden koreiluun, joiksikin, että erilaiset tykkimys- syt olivat pienikokoisia ja niihin saatettiin siten käyttää arvokkaampia kangaslaatuja: löytämistäni 47 myssystä silkkisiä ja puolisolkkisiä oli jopa 9 kappaletta. Suosituin myssykangas oli kuitenkin selvästi koristeellinen damasti, joka toimi peräti 18 myssyn kankaana. Myös myssyjen värimaailma oli muuta asustusta monipuolisempi (punainen, vihreä, sininen).

Juhlavien tykkimys- syjen lisäksi arkisempia pellavahattuja eli liinalakkeja tavataan yksittäisissä perukirjoissa.

Nämä vaatekappaleet muodostavat kaikkien tarkastelemien perukirjojen perusvalikoiman. Kuten kylmän alueen asujaimille sopiinkin, useista pesistä löytyy lisäksi

Venäläismallinen vartalonmyötäinen, vyötäröpituinen jakku. Edessä vyötäröllä ja miehustassa muotolaskokset. Takaosa ommeltu kuudesta kappaleesta, jotka alaosastaan levenevät aiheuttaen aaltoilevan helman. Pitkät hihat ovat ylhäältä väljät ja olkapäiltä hieman poimutetut. Röijyssä on matala pystykaulus ja nappikiinnitys. Kangas on punapohjaista, painokuvioillista ostopuuvillaa, vuori valkoista puuvillaa. Kuva ja teksti Museoviraston sivut

lampaannahkaturkiksia ja villasukkia. Kaikki muut vaatekappaleet ja asusteet ovat yksittäistapauksia ja näyttävät liittyvän pitäjän talonpoikaiston vauraimpaan osaan.

Elisabet Hämälätär

Tarkasteluaineiston huomattavin garderobi kuuluu vuonna 1761 kuolleelle Elisabet Hämälättärelle: vaatearkusta paljastuu muun muassa komea raitakuosi, joka koostui yhteensopivasta hameesta, liivikappaleesta sekä jonkinlaisesta viittamaisesta jakusta (kaftan) sekä turkiksesta raidallisista hihankääntein. Asukokonaisuuden on täytynyt herättää ansaittua huomiota kirkonmäellä tai markkinapaikalla.

Elisabetin liivikappaleessa oli peräti kolme tinaista hakasta,

mikä pesänjaossa pantiin tarkasti merkille. Erilaisten arkipäiväisten vaatekappaleiden ohella perukirjaan kirjattiin sellaiset luksustuotteet kuin satiini-kaftaani, silkkihuivi, kyynärä ranskalaista nauhaa sekä tinaiset kengänsoljet. Herää aiheestakin kysymys, miten varsin tavallisen oloisen lapinmäkisen talontyttären vaatearkkuun oli päätyntä näinkin herraskaisia hepeneitä?

Vastauksena lienee taloudellisesti suotuisa naimakauppa: Elisabet Hämälättären aviomies oli näet Johan Montanus, paikallisen pappisdynastian talonpoikaistunut vesa, jonka isänäiti kuului aateliseen Bölja-sukuun ja äidinäiti oli syntyjään von Meurman. Perheellä voi siten

kuvitella olleen poikkeukselliset taloudelliset mahdollisuudet sekä peräti ylellisiä vaatekappaleita että panostaa pukeutumiseen. Suurin osa kuolinpesien vaatearkuista kuitenkin sisälsi ainoastaan virttyneen sarkahameen, kauhtuneen röijyn, palttinahuivin ja vanhan myssyn.

Artikkeli perustuu esitelmään, jonka Jens Nilsson piti sukututkimuspäivillä 24.1.2015 Sampolessa.

Friitalan nahka

Alku nahkurin verstaasta

Kukapa olisi uskonut, että nahkurin verstaasta kehittyisi yli 1000 henkilöä työllistävä nahkatehdas ja että ”Friitalan Nahka” olisi maailmankuulu tuotemerkki.

Yhtiö sai alkunsa Huittisista kotoisin olleen nahkuri Arthur Hellmannin vuonna 1892 Ulvilan Friitalaan perustamasta verstaasta. Hän oli aikaisemmin toiminut isäpuolensa oppipoikana sekä myynyt äitinsä nahkurinliikkeen tuotteita muun muassa Porin ja Tampereen kauppareilla.

Verstas työllisti aluksi Hellmannin lisäksi kaksi työntekijää ja seuraavan kahden vuoden kuluessa heitä palkattiin kaksi lisää. Maaliskuussa 1894 Hellman avasi liikkeen Porin Yrjönkadulle.

Verstaan ensimmäisiä tuotteita olivat paikallisista materiaaleista muokatut päällis- ja pohjallishat. Lampaannahasta valmistettiin tuotteita kirjansitojille ja lakkitehtailijoille.

Verstaasta tehtaaksi

Sisällissodan jälkeen Friitalan Nahkatehdas Oy:n toiminta laajeni ja kansainvälistyi. 1920-luvun lopulla Friitala lisäsi tuotantoonsa erilaiset nahka-asusteet.

Sotavuosina Friitalan tuotanto meni lähes kokonaan armeijan tarpeisiin. Myös suuri osa tehtaan

työntekijöistä oli joutunut rintamalle.

Koko 1900-luvun loppupuoli oli kasvun, laajenemisen ja menestyksen kautta. Friitala oli kansainvälinen toimija.

Vuonna 2005 Friitalan Fashion luopui omasta pukinevalmistuksesta ja yritys ajautui vaikeuksiin. Friitalan taru päättyi vuonna 2010 konkurssiin. Parhaimpina aikoinaan yritys työllisti yli 1300 henkeä.

Tänään jäljellä on yrityksen toimintaa esittelevä nahkamuseo Ulvilan Friitalassa.

Friitalan nahkamuseo oli seuran kevätretken tutustumiskohde.

Teksti ja kuvat: Friitalan nahkamuseo.fi ja Wikipedia.org/Friitala.

Toim.
Markku Uusitalo

Arthur Hellmannin vuonna 1892 perustama nahkurin verstaas. Kuva Friitalan nahkamuseo

Vaarini oli jääkäri

Markku Uusitalo

Messukylän Jussilan talon ylioppilaspoika lähti syksyllä 1912 opiskelemaan lääketiedettä Helsingin yliopistoon, mutta päätyi muiden suomalaisten nuorten miesten kanssa sotilaskoulutukseen Saksaan ja oli taistelemassa Suomelle itsenäisyyttä 100 vuotta sitten.

Koti ja lapsuus

Toivo Johannes syntyi 27.12.1893 Messukylän Takahuhdin Jussilan talossa. Vanhemmat olivat isäntä Karl Heikinpoika ja vaimonsa Wilhelmina Joakimintytär. Perheessä oli viisi lasta, joista kaksi kuoli pienenä.

Toivo Jussilan esivanhemmat ovat monen sukupolven ajan pitäneet Kangasalan Luukkalan kylän Maunun taloa. Selvitykseni mukaan talo on ollut samalla suvulla 1680-luvulta asti. Talon nimi on Maunu, mutta kirjoitettu joskus myös muodossa Maunula.

Koulutie vei yliopistoon

Oppikoulun Toivo Jussila aloitti Tampereen lyseossa 1904 ja kirjoitti hyvin arvosanoin ylioppilaaksi keväällä 1912.

Helsinkiin opiskelemaan Toivo

Jussila lähti syksyllä 1912, liittyi hämäläisosakuntaan ja suoritti medikofilitutkinnon eli lääketieteen opintoihin valmistavan yliopistollisen tutkinnon vuonna 1914.

Opintojen suuntautumiseen lääketieteeseen vaikutti merkittävästi naapuritalossa asunut Toivon serkku Arvo, joka oli muutamia vuosia aiemmin mennyt Helsinkiin opiskelemaan lääketiedettä ja valmistunut jo lääkäriksi.

Toivo Jussilan isä Karl Heikinpoika ja Arvo Ylppö'n äiti Henrika Heikintytär olivat sisarusia ja molemmat Kangasalan Luukkalan kylän Maunun talon lapsia.

Serkusten tiet veivät Saksaan. Arvo Ylppö lähti vuonna 1912 Berliiniin erikoistumaan lastenlääkäriksi ja kuusi vuotta nuorempi Toivo Jussila lähti vuonna 1915 jääkäriksi Holsteinin Lockstedtissa sijaitsevaan suomalaisten vapaaehtoisten miesten koulutusleiriin.

Venäjän sortokaudet Suomessa

Jotta voimme paremmin ymmärtää niitä satoja nuoria miehiä, jotka salaa lähtivät vuosina 1915 ja 1916 saamaan sotilaskoulutusta Saksassa, meidän on ensin tarkasteltava Venäjän toimenpiteitä Suomessa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella.

Kiihkokansallinen ajattelutapa oli 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä päässyt valtaan Venäjällä. Slaavilaisuuden korostaminen oli syrjäyttänyt länsimaishenkisen vapaamielisyyden ja voimistunut panslavismiksi, jonka ohjelmaan kuului keisarikunnan lukuisien vähemmistökansallisuuksien sulauttaminen Venäjän kansaan.

Suomi autonomisine oikeuksineen muodostui vaikeimmaksi ongelmaksi,

keisarikunnan turvallisuus näytti 1900-luvun alussa Suomen kohdalla vaativan autonomian asteittaista lakkauttamista ja väestön venäläistämistä.

Käytännön toimenpiteinä venäjän kielestä tuli ylimpien virastojen virkakieli, painotarkastusta ko-vennettiin ja sanomalehtiä lakkautettiin, virkamiehiä erotettiin ja kymmeniä suomalaisia karkoitetiin Venäjälle.

Heinäkuussa 1901 keisari allekirjoitti lain, jonka mukaan suomalaiset asevelvolliset joutuivat samaan asemaan kuin venäläiset. Saman vuoden syksyllä Suomen armeijan pääosa hajotettiin. Kasarmien tyhjentyessä suomalaisista joukoista niihin sijoitettiin Venäjältä siirretyjä joukko-osastoja.

Näinä raskaina vuosina lienee ollut hyvin harvoja suomalaisia, jotka olisivat pitäneet maan autonomiaa vastaan suunnattuja toimenpiteitä oikeudenmukaisina.

Passiivinen vastarinta

Passiivisella vastarinnalla oli Suomessa perinteitä. Monet virkamiehet olivat vuosina 1808-1809 omaksuneet suhteessaan venäläisiin tämäntapaisten asenteen.

Passiivisen vastarinnan ensimmäiseksi suureksi voimainkoetuksiksi muodostui kevään 1902 laiton asevelvollisuuskutsunta. Yli puolet kutsun saaneista nuorista miehistä jäi saapumatta kutsuntatilaisuuksiin.

Toinen suuri saavutus oli vuoden 1905 suurlakko, jonka ansioksi on luettava, että Suomen miespuolinen nuoriso välttyi palvelukselta Venäjän armeijassa.

Jääkäri liikkeen synty ja tausta

Kesäkuussa 1914 ammutut Sarajevon laukaukset käynnistivät ensimmäisen maailmansodan. Elokuussa kenraalikuvernööri ilmoitti ”yleiseksi tiedoksi”, että Suomenmaa oli julistettu sotatilaan. Ensimmäinen maailmansota oli laajentunut ja riehui koko Euroopassa.

Jääkäri liike oli ylioppilaspiireissä vuoden 1914 loppupuolella käynnistynyt ja Jääkäripataljoona 27:n muodostumiseen johtanut aktiivinen aloite sotilaskoulutuksen hankkimiseksi Suomen Venäjältä irtautumisen tarkoituksia varten.

Etenkin ylioppilaiden pettymys Venäjään oli kasvanut tultaessa 1910-luvulle. Marraskuussa 1914 kokoontui Ostrobotnialle edustajia ylioppilaskunnan eri ryhmistä keskustelemaan.

Tapaamista voidaan pitää jääkäri liikkeen historiassa aktiivisen toiminnan lähtökohtana. Sotilaskoulutusta ei voinut Suomessa saada, joten sitä haettiin ulkomailta. Yhteyksiä otettiin Ruotsiin ja Tanskaan ja tiedusteltiin mahdollisuutta saada apua ja sotilaskoulutusta.

Ruotsi vetosi kuitenkin puolueettomuuteensa ja niin se hanke raukesi. Ruotsin virallinen puolueettomuus ei sallinut sitä, että Venäjään läheisesti liittyneen

Hyökkäys

Suomen oikeustaistelun tunnetuin symboli, Edvard Ison vuonna 1899 maalaama taulu Hyökkäys.

Lähde Wikipedia

Jääkäri-risti

Kuva Jääkäri liikkeen nettisivulta

Suomen suuriruhtinaskunnan kapinalliselle nuorisolle olisi perustettu salaisia upseerikouluja.

Yhteyksiä otettiin Saksaan ja monien neuvotteluiden ja vaiheiden jälkeen tammikuussa 1915 Saksa ilmoitti valmiudestaan kouluttaa 200 suomalaista. Osittain salaa lähes kaksisataa nuorta miestä siirtyi ensin Ruotsiin ja sieltä edelleen Saksaan koulutettaviksi partiolaisina Pfadfinder-kurssille. Suomalaiset koulutettiin Lockstedtin leirillä Holsteinissa. Vuoden 1915 syksyllä Saksa päätti nostaa suomalaisosaston vahvuuden 2000 mieheen.

Suomessa aloitettiin koko maata kattava salainen värväys. Vilkkainta värväystoiminta oli Uudellamaalla, Pohjanmaalla ja Karjalassa.

Seuraavana keväänä suomalaisista partiolaisista muodostettiin Kuninkaallinen Preussin Jääkäripataljoona 27 majuri Maximilian Bayerin johdolla. Hän oli sotilassukua, sekä isä että isoisä olivat sotilaita.

Bayer oli saksalaisen partioliikkeen johtaja vuosikymmeniä. Hän oli Saksan partiopoikaliiton perustajajäsen ja sen johtaja kuolemaansa saakka.

Suomalaisten jääkärien pataljoona otti myöhemmin osaa ensimmäisessä maailmansodassa taisteluihin Venäjää vastaan Baltiassa. Paikkakuntia olivat Latvian Kuurinmaan Misse-joki, Riianlahden rannikon Kneisin kylä, satamakaupunki Liepaja sekä Aa-joki.

Jääkärit vannoinvat valan Suomen lailliselle hallitukselle Liepajan Trinitatis eli Pyhän Kolminaisuuden kirkossa helmikuussa 1918. Samalla vihittiin itsenäisen Suomen ensimmäinen joukko-osasto lippu eli jääkärilippu ja esitettiin ensimmäistä kertaa jääkäri Heikki Nurmion sanoittama ja Jean Sibeliuksen säveltämä Jääkärimarssi.

Syksyllä 1917 Suomeen tuli 60 jääkäriä. Jääkärit olivat hakeneet koulutusta taisteluun Venäjää vastaan, mutta Suomeen palaamisen aikaan alkuvuodesta 1918 tilanne oli merkittävästi muuttunut.

Venäläisjoukkojen lisäksi vastapuolella oli Punakaartiksi järjestäytynyttä oman maan väestöä. Tästä syystä noin kolmasosa jääkäreistä jätti palaamatta Suomeen. 950 miehen suuruinen pääjoukko kuitenkin saapui Vaasaan 25. helmikuuta 1918 ja siirtyi pääosin hallituksen joukkojen riveihin. He katsoivat kyseessä olevan nimenomaan Suomen vapaussodan, jossa vasta tosiasiallisesti ratkais-taisiin pääsisikö maa vapaaksi Venäjän vallan alta.

Partiolaisesta eläinlääkäriksi

Saksaan lähteneet miehet muuttivat nimensä. Tarkoituksena oli estää venäläisten saamasta selvillä lähtijöiden todellista henkilöllisyyttä ja yhteyksiä omaisiin ja muihin sukulaisiin. Toivo Johannes Jussila otti sukunimekseen isoisänsä Kangasalan Luukkalan kylän kotitalon nimen. Näin hänestä tuli Johannes Maunu ja käytti sitten myöhemmin eläinlääkärinä nimeä Jussi Maunu.

Maunu liittyi vapaaehtoisena Saksassa sotilaskoulutusta antavan jääkäripataljoona 27:n 1. komppaniaan 7.1.1916, josta hänet siirrettiin 12.12.1916 pataljoonan haupitsipatteriin. Hän otti osaa taisteluihin ensimmäisessä maailmansodassa Saksan itärintamalla Misse-joella, Riianlahdella ja Aa-joella.

Löysin mielenkiintoisen yksityiskohdan Johannes Maunun asiapapereista Kansallisarkistosta. Saksassa oloaikanaan hän suoritti opintomatkan 9.5.-19.8.1917 välisenä aikana.

Alkuperäisen asiakirjan mukaan Maunu siirrettiin toistaiseksi reserviin sijaintipaikkana Berliini tarkoituksena opintojen jatkaminen. Päätöksen mukaan hän oli velvollinen palaamaan takaisin palvelukseen erikseen kutsuttaessa.

Maunun suunnitelmiin jatkaa lääketieteen opintoja Saksassa vaikutti varmasti serkku Arvo Ylpö, joka oli vuonna 1914 väitellyt Suomessa lääketieteen ja kirurgian tohtoriksi ja teki lastenlääketieteeseen liittyviä jatkotutkimuksia sairaalassa Berliinissä.

Alkuperäisen asiakirjan mukaan "Am 13. V. 17. wurde Maunu bis auf weiteres zur Reserve nach Berlin beurlaubt." Suomeksi käännettyinä teksti tarkoittaa, että Maunu vapautettiin toistaiseksi reserviin Berliiniin. Toisen asiakirjan mukaan todetaan, että tarkoituksena on lääketieteen jatko-opiskelu.

Maunu palasi kuitenkin kolmen kuukauden jälkeen takaisin joukko-osastoonsa ja osallistui sotilaslääkintöön koulutukseen ja taisteluun Saksan armeijassa Venäjää vastaan.

Johannes Maunu astui Suomen armeijan palvelukseen Saksassa 11.2.1918 varaväpöliikse ylennettynä ja saapui Suomen Vaasaan 25.2.1918 jääkärien pääjoukon mukana.

Hänet sijoitettiin Suomen valkoisen armeijan Jääkärytykistön 1. patteriin, missä joukossa hän osallistui taisteluihin kotiseuduillaan Messukylässä ja Tampereella. Vänrikiksi Maunu ylennettiin vuonna 1918.

Tampereen valtauksen jälkeen hänet sijoitettiin tykistön uudelleen järjestelyssä vasta perustetun Jääkärytykistöpriikaatin 1. jääkäripatteriston 1. patteriin ja hän osallistui sen mukana Viipurin valloitukseen.

Johannes Maunu palveli sisällissodan jälkeen Suomen tykistö-koulussa, josta hänet siirrettiin syyskuussa 1918 Suomen senaatin sota-asiaintointimieskunnan eläin-

Johannes Maunu, kuva vuodelta 1916, alkuperäinen saksalainen asiakirja, vasemmassa yläkulmassa leima, missä keskellä Saksan kotka ja ympärillä teksti "Ausbildungsgruppe Lockstedt, Abteilung Berlin"

Kansallisarkisto

Jääkärilippu

Itsenäisen Suomen ensimmäinen virallinen joukko-osastolippu

Kuva Jääkäriliikkeen nettisivulta www.jp27.fi

Sivulla 28 on Jääkäripataljoona 27:n ryhmän- ja joukkueenjohtajien olkanauhat

lääkintäosastolle, mistä hänet lähetettiin lokakuussa 1918 opintomatkalle Dresdenin eläinlääkintäkorkeakouluun. Eläinlääkinnän tutkimus ja koulutus Dresdenissä oli laajalti tunnettua ja sen juuret ulottuivat 1770-luvulle asti.

Toivo Maunu valmistui eläinlääkäriksi vuonna 1922 Dresdenin eläinlääkintäkorkeakoulusta.

Eläinlääkäri Jussi Maunu meni leskeksi jääneen isoäitini kanssa naimisiin vuonna 1929.

Jussi Maunu toimi yksityisenä eläinlääkärinä ja Tampereen kaupungin teurastamon ja lihan tarkastamon apulaisjohtajana eläkkeelle jäämiseensä asti vuonna 1958.

Sotilasarvoltaan Jussi Maunu oli eläinlääkintäkapteeni.

Teksti perustuu Matti Lauerman kirjaan Kuninkaallisen Preussin Jääkäripataljoona 27, Jääkärimatrikkeliin ja Tampereen lyseon matrikkeliin sekä suvun tietoihin Johannes (Jussi) Maunusta.

Lisätietoa jääkäreistä löytyy Jääkäripataljoona 27:n perinneyhdistyksen nettisivuilta osoitteesta www.jp27.fi

Alkuperäisiä asiakirjoja jääkäreistä, heidän koulutuksestaan ja toiminnastaan Saksassa löytyy Kansallisarkistosta. Katso Kansallisarkiston Astia-palvelun kautta hakusanalla ”jääkäripataljoona 27” osoitteesta <https://astia.narc.fi/astiaUi/search.php>

Kun punainen hame oli sijoitus

Tiina Miettinen

Hamekangas palkkana

Piian palkkana kautta vuosisatojen oli hamekangas. Valtio oli asettanut palkkakaton 1600-luvulla, jonka mukaan palvelusväelle ei saanut maksaa sovittua summaa enempää palkkaa. Luonnollisesti rengit tienasivat puolta enemmän kuin piiat. Tätä kuitenkin kierrettiin vaatepalkan kautta, johon kuului 9-10 kyynärää sarkaista hamekangasta sekä tavallisesti vielä kengät. Parhaista piioista voitiin kilpailla tarjoamalla erityisen komeaa hamekangasta tai vaikka aatelisten rouvien vanhoja vaatteita. Myös erilaisilla ylimääräisillä asustelajoilla voitiin sääntöä kieltää.

Punaiseksi värjätty sarkahame oli Länsi-Suomessa naisten arvokkain omaisuus. Sarka oli karstalangasta kudottua ja huopamaiseksi vanutettua villakangasta, mikä oli vuosisatoja talonpoikien tyypillisin vaatet materiaali arkikäytössä. Silkki ja sametti kuuluivat vain herrasväelle, joskin ne vääjämättä alkoivat levitä kansan keskuuteen säädöksistä huolimatta.

Perniön naisen muinaispuvun hame on tässä kuvassa ahomataran juurilla värjätty "mataranpunaista" kangasta.

Kuva Wikimedia Commons

Vasemmalla kukkiva värimatara eli krappi (*rubia tinctorum*), jonka juurista saadaan kirkkaan punaista väriä. Oikealla värimataran juurista uutettua punaista väriainetta, alitsariinia. Kuva Wikimedia Commons

Väriä kasvien juurista

Tarvittaessa villakankaat värjättiin kasviväreillä: Keltalieko (*Dipsasium complanatum*) antoi keltaista väriä, ahomatara (*Galium boreale*) saatiin ruskeanpunaista ja värimorsinko (*Isatis tinctoria*) eli morsinko tuotti sinisen sävyn. Suomessa värimorsinko on hyvin harvinainen mutta sitä esiintyy luontaisena rannikolla ja sen siemeniä on löydetty jopa kivikautisilta asumapaikoilta. Vielä 1700-luvulla sinistä käytettiin lähinnä kankaan raidoissa, ei vaatteiden päävärinä.

Puhtaan punaista väriä oli vaikea saada mikä näkyi punaisen kankaan arvossa. Punainen oli vaatteissa juhlaväri. Vielä 1700-luvulla punaisen villahameen arvo saattoi olla samaa luokkaa kuin lehmän tai jopa pienen talon. Punainen villalanka käytettiin aina tarkkaan

ja kuluneesta vaatteesta ommeltiin uusia pienempiä asusteita. Mitään ei heitetty hukkaan. Piika saattoi 1700-luvulla iloita, jos sai ommeltua pienen vyötaskun emäntänsä antamista punaisista tilkuista.

Punainen väri oli hyvin arvokasta

Kirkkaamman punaista väriä voitiin 1600- ja 1700-luvuilla saada vain ostamalla. Euroopan kalkiseuduilla kasvava värimatara eli krappi antoi ahomataraa huomattavasti heleämmän lopputuloksen. Niinpä sitä viljeltiin Ranskassa ja Hollannissa Euroopan markkinoille aina keskiajalta 1800-luvulle asti. Tuontitavarana se oli Suomessa kallista eikä sitä paljon käytetty säätyläistenkään vaatteissa.

Osin krapilla värjäämistä estivät

myös 1700-luvun ylellisyysasetukset, jotka rajoittivat tuontitavaroiden määrää. Pyrkimys oli tehostaa Ruotsin valtakunnan värjäämöiden toimintaa, vaikka ahomataran punainen olikin krappia ruskehtavampaa. Kirvoista saatava kirkkaanpunainen kokenilli kehitettiin vasta 1800-luvulla ja se korvasi värimataran eli krapin, samoin kuin kotiloista saatava väriaine. Heleä punainen väri vaatteissa on siis melko tuore ilmiö historiallisesti katsoen.

Punainen hame oli haluttu perintö

Mikäli esivanhempien perukirjoista 1800-luvun alusta tai 1600- ja 1700-lukujen tuomiokirjoista löytyy mainintoja punaisista hameista, niin lukija voi olla varma, että kyseessä on ollut kallis aarre, jota on vaalittu huolellisesti.

Punaiset ja punaraitaiset hameet yleistyivät vasta 1800-luvun kuluessa ostokankaiden myötä. Erityyppiset raidalliset kankaat saapuivat Suomeen 1700-luvulla ja niiden kuviointia ja malleja tieteenkin ryhdyttiin jäljittelemään talojen omissa kangaspuissa. Tuttuja ovat kansallispukujen liekinmuotoiset ns. flammuraidat.

Hameesta käräjille

Hameen arvoa menneinä aikoina kuvastavat monet kiistat tuomiokirjoissa, joita käytiin piikojen ja isäntäväen välillä.

Palkollinen vei isäntänsä käräjille, ellei hänelle annettu sovittua palkkaa. Se oli lain mukaan maksettava mikä oli pestatessa sovittu.

Kirsti Sipintytär palveli Hannu Antinpojan talossa Vanajan Mäskälässä vajaat kaksi vuotta 1630-luvulla. Palvelusaika oli jäänyt syystä tai toisesta hieman kesken ja isäntä ei maksanut koko palkkaa. Emäntä oli jopa ottanut Kirstin aiemmin saaman hameen. Hameen vuoksi päädyttiin käräjille, jossa isäntäväki määrättiin 40 markan sakkoon nimenomaan hameen ottamisesta. Kirstin katsottiin ansainneen sen, vaikka rahapalkasta voitiinkin tinkiä.

Artikkelin kirjoittaja Tiina Miettinen on filosofian tohtori ja työskentelee tutkijana Tampereen yliopistossa.

Kirjallisuutta pukuhistoriasta:

Lehtinen, Ildikó & Sihvo, Pirkko: Rahwaan puku. Museovirasto, Helsinki 2005.

Lönnqvist Bo: Kansanpuku ja kansallispuku. Otava, Helsinki 1978

Koskimies Lilli: Pukeutumisen historia. Kietaisuasusta empiretyyliin. WSOY, Porvoo 1984.

Pylkkänen Riitta: Barokin muotipuku Suomessa 1620–1720. Suomen muinaismuistoyhdistys ja Weilin + Göös. Helsinki 1970.

Pylkkänen Riitta 1982: Säätyläisnaisten pukeutuminen 1700-luvulla. Suomen muinaismuistoyhdistys ja WSOY. Helsinki 1982.

Sivun 32 kuva: Kangaspuut 1894. Piirros: Leopold Henrik Stanislaus Mechelin. British Library.

Muinaislinnavuori Vesilahdella

Retkivinkki historiasta kiinnostuneille

Jorma Lappalainen

Linnankallio

Vesilahden Kaakilanniemen linnavuoresta on sanottu, että se

”on jännittävä paikka, joka on ollut ihmisten tuntema kivikaudelta lähtien. Linnankallio oli lappalaisien viimeisiä tukikohtia Vesilahdessa, ja siellä poltettiin merkkivalkeita vihollisen lähestyessä. Kallion päällä on taianomainen tunnelma ja kuusetkin kasvavat siellä maata pitkin, eikä ylöspäin niin kuin kuuluisi.”

Linnankallio sijaitsee Vesilahden kirkosta 1,6 kilometriä pohjoiskoilliseen. Linnankallio sijaitsee noin viisi kilometriä pitkällä Kaakilanniemellä Pyhäjärven rannalla. Niemen pohjoispuolella sijaitsee Toutosenselkä ja eteläpuolella Kirkkolahti.

Kaakila on ollut ihmisten käytössä irtolöytöjen perusteella jo kivikaudelta lähtien. Linnankallio on 260×40 metriä suuri luoteis-kaakko-suuntainen kalliomäki. Kallion lakialue on kooltaan 190×20 metriä ja se kohoaa noin 30 metriä Pyhäjärven yläpuolelle. Sen koillisrinteet ovat jyrkät ja niissä sijaitsee pitkä yhtenäinen jyrkänne.

Linnankallion muinaislinnan muureja
Oikealla kallion rinne. Kuva Mikko Tappura

Muissa ilmansuunnissa mäen rinteet ovat loivat ja ovat vaatineet puolustusvarustuksen. Kallion lounaisrinteellä on nähtävissä vielä kivimuurin jäänteitä, joiden pituus on noin 90 metriä. Ne ovat todennäköisesti jäänteitä puuvarustuksesta, jota kivet tukivat. Mäen pohjois- ja luoteispuolella ei niiden loivuudesta huolimatta löydy kivi-alleja.

Linnavuoren pohjois- ja luoteispuolelle on rakennettu kesämökkejä 1970-luvulla.

Kaakilanniemen kärkeä kutsutaan Linnannokaksi ja Linnankallion eteläpuolella sijaitsevan peltotilkun nimi on Linnanmoisio.

Kohdetta ei ole koskaan tutkittu arkeologisilla kaivauksilla. Sitä on tutkittu pintapuolisesti vuosina 1924, 1939, 1946, 1988 ja 1995.

Kohteen ympäristöä on raivattu avoimemmaksi vuonna 1992.

Kaakilan linnankallio on kansantarinoiden ja 1990-luvulla tehtyjen tutkimusten perusteella toiminut pakolinnana.

Uljas Urtti

Tarinat kertovat Kaakilan uljaasta Urtista, joka kuului kuuluisan pakanapäällikkö Kirmukarmun joukkoihin. Heidän kerrotaan taistelleen aikanaan novgorodilaisia ja kristinuskon levittäjiä vastaan.

Urtin mukaan nimetty Uurte-saari sijaitsee Kaakilanniemen länsipuolella. Perimätiedon mukaan kivimuurin sisäpuolella on ollut myös lähde. Linnankallion kerrotaan myös olleen lappalaisten viimeinen tukikohta Vesilahdessa, mistä todisteena ovat Kaakilan lappalaisperäiset nimet, kuten Lapinniemi ja Lapinlahti.

Linnankalliolla on myös poltettu vainoalkeita varoittamaan lä-

hiseudun asukkaita lähestyvistä vihollisista. Niemen eteläpuolella sijaitsevan Kirkkolahden rannalla kerrotaan poltetun myös helavalkeita vielä 1900-luvun alkupuolella.

Vuonna 1992 suoritettiin kolmen hehtaarin alueella perusraivaus, jonka tarkoituksena oli poistaa aluskasvillisuus rakenteiden ympäriltä ja poistaa kivivallien päältä puut. Myös alarinteille avattiin näkymä.

Hoitoa on jatkettu useita vuosia poistamalla vesakkoa. Linnankalliolle johtaa polku, joka aiottiin merkitä puupaaluin. Polun alkuun pääsee henkilöautolla, jonka voi jättää vuoren juurelle. Linnavuori on eräs Vesilahden kunnan markkinoiman ”Klaus Kurjen tien” kohteista. Vesilahdella on muitakin linnavuoria.

Lähteet

<http://www.suomenluonto.fi/kuvakilpailu/kuvat/linnakallio/>

<http://retkipaikka.fi/vapaa/vesilahden-kaakilanniemen-linnakallio-muinainen-pakopaikka-pyhajarven-rannalla/>

<http://www.narvasoft.fi/kktie/kaakila.html>

https://fi.wikipedia.org/wiki/Kaakilan_linnankallio

Leineperin ruukki

Leineperi on maaseutukylä Kullaalla Ulvilassa, Satakunnan maakunnassa.

Leineperi tunnetaan yhtenä Suomen parhaiten säilyneenä kulttuurihistoriallisena ruukkikylänä. Leineperin kylä on muodostunut kylässä sijaitsevan Leineperin kartanon ja ruukin ympärille.

Leineperi mainitaan ensimmäisen kerran 1630-luvulla Sunniemen säterin sahurin torppana. Anolan kartanoon kuuluneella tilalla sijaitsi tuolloin vesisaha ja -mylly. Sittemmin Leineperistä tuli mantaaliin pantu rälssitila.

Vuosina 1642-1811 Leineperi toimi Anolan lampuotitilana. Vuonna 1769 Anola siirtyi majuri Berndt Johan Hastferin omistukseen, joka perusti Leineperiin ”Fredriksforsin” Leineperin ruukin vuonna 1771. Muutamaa vuotta myöhemmin viereen perustettiin toinen, Fredriksbergiksi (myös Solla) nimetty rautaruukki.

Fredriksforsin eli Leineperin rautaruukki perustettiin alun perin

Ruotsista tuotavan takkiraudan jalostamista varten. Ruukilla oli oikeus valmistaa muun muassa pultti- ja vannerautaa, lapioita, kankia ja viikatteita. Vuonna 1787 Leineperin silloinen omistaja Jonas Beckman valmisti ruukille masuunin.

Vuonna 1818 rautaruukki siirtyi Suomen valtion omistukseen. Ruukille valmistui suomalaisten vuorimalmien kokeilua varten uusi masuuni vuonna 1826. Valtio ei ollut tyytyväinen Leineperissä valmistetun takkiraudan menekkiin, jonka vuoksi se myi ruukin vuonna 1830 Anders Henrik Falckille, Kauttuan ruukin silloiselle omistajalle.

Leineperin omistajat vaihtuivat 1800-luvulla tiheään. Vuonna 1858 Leineperin osti porilainen lakimies K. J. Lönegren, jonka omistajuuskaudella alkoi Leineperin nousukausi. Raudanvalmistuksessa otettiin käyttöön uusia menetelmiä, ja useita rakennuksia korjattiin tai rakennettiin uudelleen. Leineperissä panostettiin yhä enenevässä

Ruukin merkki

määrin maatalouteen, karjasuojat rakennettiin uudelleen ja ruukille valmistui oma meijeri.

Lönegren rakennutti myös uuden kartanon. Suuret uudistukset kävivät kalliiksi, ja katovuosien 1867–1868 johdosta Lönegren luopui Leineperistä vuonna 1870.

Useiden muiden omistajien jälkeen Antti Ahlström osti Leineperin vuonna 1877. Tuossa vaiheessa ruukin maaomaisuus käsitti kaikkiaan yli 12 000 hehtaaria maata ja lisäksi jonkin verran metsää. Ahlströmin omistajuuden aikana tehtiin jonkin verran uudistuksia rautateollisuudessa.

Kylään perustettiin lisäksi oma saha. Teollinen toiminta Leineperissä päättyi kohtalaisen nopeasti 1880-luvun loppupuolen ja 1890-luvun alkupuolen aikana sen jälkeen, kun kävi ilmi, ettei Porin ja Tampereen välille linjattua rautatietä tultu rakentamaan Leineperin kautta. Masuunin toiminta hiljeni helmikuussa 1891 ja sahan vuonna 1892. Lopullisesti teollinen toiminta Leineperissä päättyi vuonna 1902.

Teksti ja kuva www.leineperinruukki.fi ja Wikipedia, toim. Markku Uusitalo

Seuran toukokuinen kevätetki tehtiin Ulvilaan. Mukana oli 44 henkilöä. Tutustumiskohteina olivat Lasistudio Jan Torstensson Kiikoisissa, Jalomäen umpipiha ja Leineperin ruukki Kullaalla, Ulvilan keskiaikainen kirkko ja Friitalan Nahkamuseo Ulvilassa.

Jalomäen umpipiha

Seuran kevätretken yhtenä kohteena oli Jalomäen umpipiha Ulvilassa. Retkellä mukana ollut Lauri Keskinen piti umpipihaa vaikuttavana kohteena. Vastaavaa hän ei ollut ennen nähnyt. Erityisesti häntä kiinnosti umpipihan monet esineet, joiden kuvat ja muut tiedot olivat hyvin esillä taroitusta varten painetussa kirjassa.

Umpipihan susiportista päästiin nopeasti hätyyttämään ja ampumaan lähestyviä petoeläimiä.

Jalomäen umpipiha Kullaalla on kymmenistä harmaakylkisistä rakennuksista koottu Suomen ainoa täydellinen umpipiha.

Rakennustapa oli tunnettu lähinnä läntisessä Suomessa. Umpipihoja tiedetään olleen Varsinais-Suomessa jo 1300-luvulla.

Jalomäen pihat – asuinpiha eli miespiha ja talouspiha eli karjapiha – ovat ulkokehältäään täysin umpeen rakennetut ja joka kohdassa umpipihaa voi sateella mennä räystässuojassa. Tilan rakennukset

on siirretty nykyiselle paikalleen eri puolilta Satakuntaa perinteisen umpipihan mallin mukaisesti 1970-luvun alkupuolelta alkaen. Jalomäen umpipihassa on harjoitettu aiemmin maataloutta ja 2000-luvun alussa se muutettiin maatilamatkailukohteeksi.

Jalomäen miespihassa on kolme asuinrakennusta, savupirtti, lakeeton porstua, kiertokoulu, suutarinverstas, luhtiaitta, tarvikevarasto, vaateaitta, käsityötarvikeaitta, hirsikäymälä, ruokavaja ja savusauna, joka umpipihoissa tehtiin perinteisesti

sesti miespihan yhteyteen.

Karjapihassa on navettarakennus, lantala, paja, hiilikoppi, kalastustarvikevaja, nahkiaismertavaja, tahkokatos ja karjakatos ja savupirtin karjapihan puoleinen porstua.

Teksti ja kuva Wikipedia, Jalomäen umpipiha, toim. Markku Uusitalo

Uvilan harmaakivikirkko

Uvilan kirkko on Satakunnassa sijaitseva keskiaikainen kivikirkko, joka on yksi Suomen merkittävimmistä ja arvokkaimmista keskiaikaisista muistomerkeistä.

Kirkon suojeluspyhimys on Pyhä Olavi ja kirkko on ainoa ehjänä säilynyt merkki Ulvilan keskiaikaisesta kaupungista.

Uvilan ensimmäinen kirkko rakennettiin todennäköisesti 1200-luvun alkupuolella Liikistöön, jossa tuolloin sijaitsi kauppapaikka.

Uvilan kirkon tarina on sikäli mielenkiintoinen, ettei sen vaiheita tiedetä aivan tarkasti. Vuoden 1311 kirjeessään piispa Ragvald vaati kirkon rakentamista Liikistöön.

Rakentamisen rahoitus on ratkaistu osittain aneiden myynnillä, mikä Ragvaldin kirjeestä käynee ilmi. Paikalle on ilmeisesti rakennettu väliaikainen puukappeli, jonka ympäristö palveli myös hautausmaana.

Vuonna 1332 piispa Pentti antaa luvan kirkon rakentamiseen, mikä kertonee varainkeruun onnistumisesta. Kummatkin piispat kirjoittivat Liikisten saaresta kirkon paikkana, mutta nykyinen kirkko sijaitsee Saarenluodon vieressä.

Kun piispa Hemming vuonna 1347 kirjoittaa uuden Ulvilan hautausmaan vihkimisestä, käy kirjeiden

Uvilan harmaakivikirkko, rakentamisvuodet 1495-1510, Kirkon länsipuolella sijaitseva kello-
lotapuli on peräisin 1750-luvulta. Kellotapul
in eteisessä on nähtävillä vanhat jalkapuut.

sisältö ristiriitaiseksi. Onko kirkko rakennettu alkujaan Saarenluodon viereen vai siirrettiinkö se sinne vasta myöhemmin. Hemmingin kirjeessä oli kirkon nimi vaihtunut Liikisten kirkosta Ulvilan kirkoksi, joka tuli samalla perustetun kauppalan nimeksikin. Kirkon lopullista valmistumisaikaa ei tiedetä, mutta 1350 hanke vaati vielä piispojen huomiota.

Vuonna 1352 Ulvilan seurakunta mainitaan regaalisena kirkkopitäjänä. Vuonna 1412 kirjoitti Klaus Fleming Ulvilan kirkosta ”kirkko-saarena joen suussa”.

Uvilan kivikirkon iästä on esitetty useita arvioita. 1930–1990-luvuilla arvioitiin, että Ulvilan kirkkoa olisi alettu rakentaa nykyiselle paikalleen vuonna 1332, jolloin Suomen

Seuran kevätretkellä tutustuttiin Ulvilan kivikirkkoon.

Retkeläiset kuuntelemassa esitystä kirkosta ja sen historiasta.

Kuva Marja Pärri

piispa Pentti määräsi kivisen kirkon rakennettavaksi Ulvilaan.

Toisaalta tiedetään, että kirkko vaurioitui erittäin pahasti vuoden 1429 tulipalossa, minkä jälkeen kunnostettuun kirkkoon hankittiin vieläkin käytössä olevaa esineistöä, kuten krusifiksi ja Pyhää Olavia esittävä veistos.

Sisäholvit kirkkoon rakennettiin 1480–1490-luvuilla. Varmana tietona on pidetty, että kirkon ympärillä oleva hautausmaa on vihitty käyttöön vuonna 1347.

Ulvilan kirkon iänmäärittäminen

Markus Hiekkasen vuonna 1994 julkaisema väitöskirja asetti perinteiset vuosiluvut kyseenalaisiksi.

Väitöskirjassa esitettiin dendrokronologisin ja rakennushistoriallisin perustein, että nykyinen kirkko olisi rakennettu yhtä aikaa sisäholvien kanssa 1480–1490-luvuilla.

Vuoden 2007 kirjassaan Hiekkanen ajoittaa kirkon rakennetuksi vielä myöhemmin, ja sen mukaan kaikki

osat on rakennettu vuosien 1495 ja 1510 välillä.

Vanhimman osan, sakariston jälkeen on rakennettu runkokuuone vuoden 1500 molemmin puolin ja lopuksi asehuone noin vuonna 1510. Ajoitus on perusteltu rakennuksen piirteillä, kirjallisilla lähteillä ja tuoreella puulustotutkimuksella.

Vuoden 2005 korjaustöiden yhteydessä kirkon pohjoisseinustalta, vajaan metrin päässä sakastin kivijalasta, löytyi maahan haudattuna Suomen suurin keskiaikainen raha-aarre, 1476 hopearahaa 1390-luvulta.

Koska aarre oli erittäin lähellä kivijalkaa, on hankala kuvitella, miten kirkko olisi voitu rakentaa 1400-luvun lopulla aivan aarteen viereen ilman, että aarre olisi löytynyt jo tuolloin. Perustuksen antura ulottuu nimittäin aarteen alle.

Lähteet

www.ulvilanseurakunta.fi

https://fi.wikipedia.org/wiki/Ulvilan_kirkko

<https://fi.wikipedia.org/wiki/Ulvila>

Toim.
Markku Uusitalo

Kirkolta Kartanolle

Seuran syysretki Hauholle lauantaina 1.10.2016

Lähtö Tampereelta Vanhan kirkon edestä klo 9.00.
Menomatkalla aamukahvi.

Tutustuminen Hauhon kivikirkkoon ja esinemuseoon
oppaan johdolla.

Tutustuminen Hahkialan kartanoon klo 12 alkaen.
Koko iltapäivä vietetään kartanolla.

Iltpäivän ohjelma: kartanon esittely, lounas, FT
Tiina Miettisen esitelmä Hauhon kartanoista ja suur-
tiloista, iltapäiväkahvi ja Jouni Lehtosen esitelmä
kapinan ajan tapahtumista Hauhossa.

Paluumatkalla maisemakierros Porras, Mustila, Sap-
pee, Puutikkala, Holja, Aitoo ja Pälkäne.

Saapuminen Tampereelle Vanhan kirkon eteen klo
17.

Retken hinta

Seuran jäseniltä 65 euroa ja muilta 70 euroa. Hin-
taan sisältyy bussimatkat, aamu- ja iltapäiväkahvit,
lounas, opastukset, esitelmät ja pääsymaksut.

Ilmoittautuminen

Ilmoittaudu osoitteessa www.tamsuku.fi, jäseniltojen
aikana tai sähköpostilla Aila Mäelle osoitteella aila.maki@tamsuku.fi.

Ilmoittautuessasi kerro

Retkelle tulijoiden nimet, osoitteet, puhelinnumerot ja
sähköpostiosoitteet, oletko sinä ja mahdollinen seura-
laisesi Tampereen seudun sukututkimusseuran jäseniä,
ruokarajoitteet ja lähetetäänkö lasku sähköpostilla (suo-
sittelava tapa) vai postitse.

Kotimaan retkille ilmoittautumisesta

Ilmoittautuminen retkelle on sitova. Esteen sattuessa
ilmoittautuminen on heti peruttava ilmoittamalla Aila
Mäelle, puh. 040 760 1527.

Kotimaahan suuntautuvan retken voi perua vapaasti
viikkoa ennen lähtöä. Jos retken peruu tämän jälkeen,
seura perii puolet retken hinnasta. Jos ilmoittautunut
esittää hyväksyttävän syyn poisjäännille, seura perii
ilmoittautumisesta 5 euroa.

Syksyn 2016 tilaisuuksia

Tampereen seudun sukututkimus-seuran jäsenillat pidetään Tampereen Vanhalla kirjastotalolla osoitteessa Keskustori 4 tiistai-iltaisina alkaen klo 18. Tilaisuudet ovat kaikille kiinnostuneille avoimia ja maksuttomia. Seuran kirjasto on jäseniltöina auki Mäkelän kabinetissa klo 17 alkaen. Seuran jäsenet voivat lainata kirjoja.

13.9.2016

Ari Järvelä: Tampere ja Hatanpään kartanon Idman-suku

27.9.2016

Elmar Badermann: Tarinasta toiseen - esivanhempien kertomuksia elämästään

11.10.2016

FT Ella Viitaniemi: Kokemäen kivikirkon rakentaminen 1730-1786

25.10.2016

Antti Lähde: Torpparin pojasta punaupseeriksi

8.11.2016

Sukututkijan työkalut: Alustus ja keskustelua SukuJutut-ohjelmasta

22.11.2016

Sukututkimusvuoden päättäjäiset. Sukututkimusneuvontaa, ajankohtaisia kysymyksiä ja tulevan vuoden suunnittelua

Muita tilaisuuksia

3.9.2016 klo 10 Ikaalinen

Aiheena Rikokset ja rangaistuskäytäntö varhaisen uuden ajan Ruotsissa, alustajana oikeushistorian professori Mia Korpola, paikkana Ikaalisten käsi- ja taideteollisuusoppilaitoksen Altin sali, Eino Salmelaisen Katu 20, Ikaalinen. Katso lisätietoja Suur-Ikaalisten Sukututkijat ry:n sivuilta osoitteesta www.sukututkijat.blogspot.com

24.9.2016 klo 10.30 Tampere

Aiheena Suku- ja henkilöhistorian keskeiset lähteet. Järjestäjänä Suomen Sukututkimusseura ja alustajana FT Jukka Partanen. Katso lisätietoja www.genealogia.fi/tapahtumat

8.9.2016 alkaen Tampere

Ahjolan kansalaisopiston sukututkimuskurssit alkavat 8.9.2016, opettajana FT Tiina Miettinen, katso lisätietoja www.ahjola.fi > Kurssit > Ihminen ja yhteiskunta > Historia ja sukututkimus

22.10.2016 klo 10-15 Helsinki

Teemalauantai: Suomalaiset Ruotsissa ennen vuotta 1809, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, Helsinki, järjestäjänä Suomen Sukututkimusseura. Katso lisätietoja www.genealogia.fi/tapahtumat

Orpana 2/2016

Sisällysluettelo

- 3** Puheenjohtajan palsta ja ajankohtaista
- 4** Talonpojat Suomen sodassa
- 8** Perukirjat
- 15** Friitalan nahka
- 16** Vaarini oli jääkäri
- 21** Kun punainen hame oli sijoitus
- 24** Muinaislinnavuori Vesilahdella
- 26** Leineperin ruukki
- 27** Jalomäen umpipiha
- 28** Ulvilan harmaakivikirkko
- 30** Kirkolta kartanolle - syysretki
- 31** Syksyn 2016 tilaisuuksia

